

τητον τὸ ἀληθές. «Ὑπάρχει, λοιπόν, ἐδῶ κύκλος ἐκ τοῦ ὁποῖου δὲν δύνάται νὰ ἐξέλθῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα... Καὶ δὲν ἔχομεν λόγον νὰ τὸν διασπάσωμεν... Τὸ νὰ θέλωμεν νὰ τὸν ἄρωμεν εἶναι νὰ θέλωμεν νὰ εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις παντελῶς ἐστερημένη βάσεως, καὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἀπολύτως τίποτε βέβαιον, καὶ ὅλον τὸ ἀνθρώπινον εἶδέναι νὰ εἶναι μόνον ἐξηρητημένον», Τὸ ἀπόλυτον λοιπόν τῆς W. L. ἀναλύεται εἰς τὸ κυκλοτερές αὐτῆς καὶ ὅλου τοῦ ἀνθρώπινου εἶδέναι.

Ἡ δευτέρα δυσκολία γεννᾶται ἐξ ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἀποτελεῖ «τὸ ὄριον τὸ ὁποῖον χωρίζει τὴν W. L. ἢ ὁποῖα εἶναι καθολικὴ, ἀπὸ τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιστημῶν αἱ ὁποῖαι θεμελιώνονται ὑπ' αὐτῆς». Πᾶσα ἀρχὴ ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης εἶναι συγχρόνως πρότασις τῆς W. L.: πῶς, λοιπόν, πρότασις τῆς W. L. δύνάται νὰ γίνῃ ἀρχὴ ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης; Ἀπαντῶντες εἰς ταύτην τὴν ἐρώτησιν εὐρίσκομεν τὸ ζητούμενον ὄριον. Πρέπει νὰ προστεθῇ τι εἰς τὴν πρότασιν τῆς W. L. διὰ νὰ γίνῃ ἀρχὴ ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης καὶ τοῦτο τὸ τί ὀφείλει νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς W. L. ἐπειδὴ τὸ πᾶν περιέχεται εἰς αὐτήν. Τῷ ὄντι ἡ W. L. περιέχει τὰς ἀναγκαίας ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ ἰκανότητά τινα τὴν ὁποῖαν ἔχει τὸ πνεῦμα τοῦτο τοῦ νὰ καθορίζεται ἄνευ καταναγκασμοῦ; τὴν ἐλευθερίαν, ἢ ὁποῖα χρησιμεύει ὡς ὑπερτάτη ἀρχὴ διὰ νὰ ἐξηγῇ ταύτας τὰς ἐνεργείας. Πᾶσα πρότασις τῆς W. L. ἐκφράζει μόνον τὴν ἀναγκαίαν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Πᾶσα ἀρχὴ ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης καθορίζει ἐνέργειάν τινα τὴν ὁποῖαν ἡ W. L. ἀφήνει ἐλευθέραν, καὶ ἡ ὁποῖα προστιθεμένη εἰς τὴν ἀναγκαίαν ἐνέργειαν τῆς νοήσεως, μεταβάλλει πρότασιν τῆς W. L. εἰς ἀρχὴν ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης. Π.χ.: ὁ χῶρος εἶναι ἀναγκαία παράστασις τῆς νοήσεως, καὶ τὸν ὁποῖον ἡ W. L. ἐμφανίζει ὡς ἀναγκαῖον καὶ τὸ σημεῖον ὡς ἀπόλυτον ὄριον: ἀλλ' ἡ γεωμετρία δὲν εἶναι δυνατὴ ἢ διὰ κατασκευῆς σχημάτων κατὰ κανόνας· αὕτη ἢ κατασκευὴ εἶναι ἐλευθέρη ἐνέργεια, καὶ τὴν ὁποῖαν ἡ W. L. ἀφήνει ἐλευθέραν· ἡ W. L. δηλαδή ἀφήνει εἰς τὴν φαντασίαν τὴν πλήρη ἐλευθερίαν νὰ θέσῃ τὸ σημεῖον ὅπου αὕτη θέλει· ἀφοῦ αὕτη ἢ ἐλευθερία εἶναι καθωρισμένη νὰ κινή τὸ σημεῖον πρὸς χωρισμὸν τοῦ καθορισθησομένου χώρου, καὶ οὕτω νὰ σύρῃ γραμμὴν, δὲν εἴμεθα πλέον εἰς τὴν W. L., ἀλλ' εἰς ἰδιαιτέραν ἐπιστήμην, τὴν γεωμετρίαν. Ὡσαύτως, ἡ

παράστασις φύσεως τινος ὑποτεταγμένης εἰς νόμους, εἶναι ἀναγκαῖα ἐνέργεια τῆς νοήσεως, καὶ ὡς τοιαύτη ἀνήκει εἰς τὴν W. L.· ἀλλ' ὁ καθορισμὸς καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἰδιαιτέρων νόμων, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὴν ἐπιστήμην τῆς φύσεως, ἦτοι ὅ,τι καλεῖται συνήθως ἐπιστήμη τῆς φύσεως, δὲν εἶναι δυνατὰ ἢ διὰ τῶν ἐμπειριῶν, διὰ τινος δηλαδὴ ἐνεργείας τὴν ὁποίαν ἡ θεωρία τῆς ἐπιστήμης ἀφήνει ἐλευθέραν, ἦτοι τῆς ἐλευθερίας. Οὕτω σημειοῦται τὸ ὄριον μεταξὺ τῆς W. L. καὶ τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιστημῶν. Αἱ ἀναγκαῖαι, λοιπὸν ἐνέργειαι ἀποτελοῦν τὴν βάσιν καὶ τὴν προϋπόθεσιν τῶν ἐλευθέρων ἐνεργειῶν καὶ δι' αὐτὸ ἡ W. L., ἡ ὁποία ἀσχολεῖται μὲ τὰς ἀναγκαῖας ἐνεργείας ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῶν ἐπιστημῶν αἱ ὁποῖαι ἀσχολοῦνται μὲ τὰς ἐλευθέρας. Ἐκ τούτου δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι μόνον ἡ W. L. δύναται νὰ παρασταθῇ ἐξαντλητικῶς, δηλαδὴ δύναται νὰ εἶναι περιορισμένη, ἐπειδὴ ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀναγκαῖον καὶ ἔχει οὕτω ἀναγκαῖαν ἢ περιορισμένην ποσότητα, ἐνῶ αἱ ἰδιαιτέρας ἐπιστήμαι εἶναι ἐπιδεκτικαὶ ἀναπτύξεως ἐπ' ἄπειρον, ἐπειδὴ ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἦτοι εἰς τὰς ἐλευθέρας ἐνεργείας εἰς τὰς ὁποίας δὲν ὑπάρχει ὄριον.

Σπουδαιότερα εἶναι ἡ τρίτη δυσκολία: ἡ W. L. ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ δίδῃ εἰς πάσας τὰς ἐπιστήμας τὴν μορφήν των· ἀλλὰ τότε πῶς διακρίνεται αὕτη ἀπὸ τῆς λογικῆς; «Ἡ λογικὴ δὲν εἶναι γενικῶς φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἰδιαιτέρα ἐπὶ μέρους ἐπιστήμη». Εἶναι ἐξ ἐκείνων τῶν ἐπιστημῶν, τῶν ὁποίων ὁ Fichte διεγραψε προηγουμένως τὴν γένεσιν καὶ τὰ ὄρια, δι' αὐτὸ καὶ διὰ τὴν λογικὴν «πρέπει νὰ εἶναι δυνατόν νὰ δηλωθῇ καθορισμὸς τις τῆς ἐλευθερίας, μὲ τὸν ὅποιον ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία μεταβαίνει ἐκ τοῦ πεδίου τῆς W. L. εἰς τὸ πεδίου τῆς λογικῆς». Ὁ καθορισμὸς οὗτος εἶναι ἡ ἀφαίρεσις (ἐλευθέρα ἐργασία χωρισμοῦ τῆς μορφῆς ἀπὸ τοῦ περιεχομένου τῆς W. L.), ἡ ὁποία ἔχει μεθ' ἑαυτῆς τὴν πρὸς τὰ ἔνδον ἀντανάκλασιν. Ἡ W. L. δηλαδὴ θεμελιώνει τὴν μορφήν συγχρόνως καὶ τὸ περιεχόμενον ἐν τῇ ἐσωτάτῃ καὶ ἀδιαλύτῳ ἐνώσει των· ἡ λογικὴ δὲν δίδει εἰς τὰς ἐπιστήμας ἢ τὴν μορφήν. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ χωρίζῃ αὕτη δι' ἀφαιρέσεως τὴν μορφήν ἀπὸ τοῦ περιεχομένου. Ἀλλὰ πᾶσα πρότασις πρέπει νὰ ἔχη περιεχόμενον καὶ μορφήν. Εἰς τὴν λογικὴν, ἡ μορφή αὕτη

λοιπὸν ὀφείλει νὰ ἀποτελέσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς προτάσεως· πρέπει τότε νὰ καταφύγῃ εἰς τινὰ πρᾶξιν ἀντανεκλάσεως πρὸς τὰ ἔνδον : ἡ μορφή ἐπανέρχεται ἐκ νέου ἐπ' αὐτὴν τὴν ἰδίαν καὶ γίνεται τὸ ἴδιόν της περιεχόμενον, Ὁ χωρισμὸς οὗτος τῆς μορφῆς δι' ἀφαιρέσεως καὶ ἀντανεκλάσεως εἰς τὰ ἔνδον δὲν εἶναι δυνατὸς ἢ δι' ἐλευθέρας ἐνεργείας ἀναλόγου πρὸς ἐκείνην ἢ ὁποῖα διέπει τὴν κατασκευὴν τῶν σχημάτων εἰς τὴν γεωμετρίαν καὶ τὰς ἐμπειρίας εἰς τὴν φυσικὴν. Μακρὰν λοιπὸν ἀπὸ τοῦ νὰ θεμελιώσῃ τὴν W. L. ἡ λογικὴ τὸ ἄνταντιον θεμελιώνεται ἐπὶ τῆς W. L. διότι ἡ W. L. δεικνύει ὅτι αἱ ἀφηρημέναι μορφαὶ τῆς λογικῆς εἶναι αἱ πρᾶγματικαὶ μορφαὶ ὀρισμένου περιεχομένου. Δι' αὐτὸ ἡ W. L. εἶναι «ὁ ὄρος τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ ἐφαρμοσίμου τῶν λογικῶν ἀρχῶν» καὶ ὄχι ἀντιστρόφως.

Τέλος, ἐπειδὴ ἡ W. L. ἀποτελεῖ τὸ πλαίσιον τῆς φύσεως εἶναι ἀναγκαῖα ὡς ἀπόλυτος γνῶσις, ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας, ὄχι ὡς ἐπιστήμη καλλιεργουμένη ὑπὸ τῶν φιλοσόφων τυχαίως.

Ἡ λογικὴ δὲν εἶναι ἀναγκαῖα, εἶναι ἀπλῶς ὠφέλιμος διὰ τὴν πρόοδον τῶν ἐπιστημῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν θὰ ἦσαν ἄνευ τῆς W. L. «Ἡ W. L. εἶναι ἀναγκαῖα—ὄχι κυρίως ὡς ἐπιστήμη σαφῶς γνωσθεῖσα καὶ συστηματικῶς ἐκτεθειμένη, ἀλλ' ὡς φυσικὴ προδιάθεσις (Naturlage)—ἡ λογικὴ τὸ ἄνταντιον εἶναι τεχνητὸν προϊόν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ του». Καὶ ἰδοὺ τὸ παράδειγμα τὸ ὁποῖον ὁ Fichte δίδει, καὶ τὸ ὁποῖον περισσότερον ἀπὸ παράδειγμα τῆς βεβαιωθείσης σχέσεως ἀποτελεῖ τὸν θεμελιώδη λόγον. Βεβαίως εἶναι ἀληθῆς καὶ λογικῶς ἀκριβῆς ἡ λογικὴ ἀρχὴ $A=A$ · ἀλλ' ἐὰν A εἶναι ἤδη τεθειμένον (gesetzt). Καὶ τὸ A ἀπολύτως τεθειμένον εἶναι μόνον τὸ ἐγώ, τοῦτο δὲ δὲν λέγει ἡ λογικὴ, ἀλλ' ἡ W. L., ἐπομένως ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς W. L. «ἐγώ εἶμαι τεθειμένος, ἐπειδὴ εἶμαι τεθειμένος» δύναται νὰ παραχθῇ, δι' ἀφαιρέσεως καὶ πρὸς τὰ ἔνδον ἀνακλάσεως, A εἶναι A , καὶ ὄχι ἀντιστρόφως. Ἐὰν προσέξῃ τις εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς λογικῆς ἀρχῆς A εἶναι A , εἰς ἐὰν (Wenn) A εἶναι τεθειμένον, τότε (so) A εἶναι τεθειμένον, καὶ εἰς τὴν ἔνδειξιν ὅτι τὸ ἀπόλυτον A εἶναι τὸ ἐγώ, καταλαμβάνει τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Fichte, κατὰ τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν της . . . Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος σταματᾷ εἰς τὸ ἐγώ, ὅπως πολλάκις γίνεται, δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὸν

Fichte, οὐδὲ δύναται νὰ ἴδῃ πῶς ἐγεννήθη καὶ ἐκ τίνος ἐγεννήθη ἐκείνη ἡ ἀρχὴ του : «ἐγὼ εἶμαι ἐγὼ» τόσον ἀπλῆ κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς καὶ γόνιμος κατὰ τὴν γένεσιν τῆς ὅσον θεμελιωδῶς ἀμφίβολος καὶ γεννώσα ἀμφιβολίας. Οὕτω ὁ Fichte ἀρχίζει νὰ ὑποσκάπτῃ ἐκείνην τὴν τυπικὴν λογικὴν, ἡ ὁποία, ὡς μοναδικὴ ἐπιστήμη τῆς νοήσεως, ἔμελλε νὰ προϋποτίθεται ὡς βᾶσις αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας. Δὲν ὑπάρχει πλέον αὕτῃ ἡ ἀπαίτησις, ἂν καὶ ἡ φιλοσοφία, ἐπειδὴ ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὸ εἰδέναι καὶ ὄχι τὸ εἶναι, εἶναι ἐπιστήμη τῆς νοήσεως· ἡ παλαιὰ λογικὴ δὲν εἶναι ὅρος τῆς φιλοσοφίας, ἀλλ' ὡς μερικὴ ἐπιστήμη, εἶναι ἐξηρητημένη ἐκ ταύτης.

Σπουδαιόταται πασῶν εἶναι ἡ τελευταία ἐρώτησις : «πῶς ἡ W. L. ὡς ἐπιστήμη φέρεται πρὸς τὸ ἴδιόν τῆς ἀντικείμενον» ; Τοῦτο τὸ ἀντικείμενον εἶναι τὸ σύστημα τοῦ ἀνθρωπίνου εἰδέναί. Τοῦτο δὲ ὑπάρχει ἤδη πρὸ τῆς W. L. καὶ ἀνεξαρτήτως ταύτης ἡ ὁποία ὀφείλει νὰ τὸ περιλάβῃ, ἡ ὁποία ὀφείλει νὰ τὸ παραστήσῃ κατὰ συστηματικὴν μορφήν. Ἄλλ' ὡς ὑπάρχον καὶ ἄνευ τῆς W. L. τὸ ἀνθρώπινον εἰδέναι ἔχει ἤδη μορφήν. Ἐπομένως ἡ W. L. εἶναι νέα μορφή. Νέα μορφή, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ εἶναι ἐπιστήμη, εἶναι πάντοτε συστηματικότης, ἀλλὰ διαφέρει τῆς πρώτης τῆς ἀποτελοῦσης αὐτὸ τὸ σύστημα τοῦ ἀνθρωπίνου εἰδέναί καθ' ὅσον ἐκείνη δίδεται, ἐξ αὐτῶν τῶν ἀναγκάων ἐνεργειῶν νοῦ πνεύματος, αἱ ὁποῖαι τῶρα εἶναι ἀναδιωργανωμένοι ὑπὸ τίνος ἐλευθέρως πράξεως τοῦ πνεύματος. Εἶναι ἐνέργειαι τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὁμοίως καθωρισμένοι κατὰ τὴν ὕπαρξιν των καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς των. Τὰς ἐνεργείας ταύτας δὲν τὰς ἀποτελεῖ ἢ δὲν τὰς δημιουργεῖ ἡ W. L., καὶ ἐξ ἄλλου εἶναι ἀνάγκη νὰ παράγωνται αὗται κατὰ τὴν τάξιν (τάξις ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἱστορικὴ) καθ' ἣν ἡ W. L. ὀφείλει νὰ τὰς παρατηρῇ. Ποῖον λοιπὸν εἶναι τὸ ἔργον τῆς W. L. ; Νὰ ἀνυψώσῃ μέχρι τῆς συνειδήσεως καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν συστήματος τοὺς τρόπους ἐνεργείας τῆς νοήσεως. Οὗτοι οἱ τρόποι ἐνεργείας εἶναι ἀναγκαῖοι, ἐν διαστολῇ πρὸς τὰ κατασκευάσματα τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιστημῶν τὰ ὁποῖα εἶναι ἐλεύθερα. Οὕτω ἡ W. L. ὡς πᾶσα ἐπιστήμη ἀρχίζει ἀπὸ τίνος καθορισμοῦ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἐνῶ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἐλεύθερα ἐνέργεια (π. χ. ἡ ἐνέργεια τοῦ σύρειν γραμμὴν), τὸ ἀντικείμενον τῆς W. L. εἶναι τὸ σύστημα τῶν ἀναγκάων ἐνεργειῶν τοῦ πνεύματος.

Αὐτὴ ἡ πρᾶξις διὰ τῆς ὁποίας ἡ W. L. ἀποτελεῖται εἶναι ἐλευ-
 θέρα πρᾶξις παρατηρήσεως εἰς τὰ ἔνδον καὶ ἀφαιρέσεως,
 ἀποκλειστικὴ παντὸς τυφλοῦ καταναγκασμοῦ· τὸ ἀληθές ἔργον
 τῆς ἐλευθερίας ἐδῶ συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσῃ πᾶν ὅ,τι
 φαίνεται ὅτι δὲν ἀποτελεῖ μέρος ἀναγκαίου τρόπου: εἶναι
 ἀδύνατος ἡ πρὸς τὰ ἔνδον παρατήρησις χωρὶς νὰ γίνῃ ἀφαι-
 ρεσις. Ἐπομένως αὕτη ἡ πρᾶξις ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν W.
 L. εἶναι ἀφαιρέσεις παρατηροῦσα εἰς τὰ ἔνδον. Μόνον ὑπάρ-
 χει ἡ δυσκολία: κατὰ τίναν κανόνα χωρεῖ ἡ ἐλευθερία εἰς
 ταύτην τὴν ἀφαιρέσιν; Πῶς ὁ φιλόσοφος γνωρίζει ἐκεῖνο τὸ
 ὅποῖον ὀφείλει νὰ δεχθῆ ὡς τρόπον ἀναγκαίας ἐνεργείας τῆς
 νοήσεως, καὶ ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον ὀφείλει νὰ ἀφήσῃ ὡς ἐνδεχό-
 μενον τρόπον ἐνεργείας; Τοῦτο δὲν δύναται νὰ γνωρίζῃ ἀφ'
 ἧς στιγμῆς ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον ὀφείλει ἀκριβῶς νὰ ἀνυψώσῃ μέ-
 χρι τῆς συνειδήσεως δὲν εἶναι ἀκόμη ὑψωμένον ἕως ἐκεῖ. Διὰ
 τὴν ἐκπλήρωσιν λοιπὸν τοῦ ἔργου τοῦ δὲν ὑπάρχει κανὼν καὶ
 δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη. Τὸ πνεῦμα τοῦ φιλοσόφου ὀδηγεῖ
 τοῦτον μὲ σκοτεινὰ συναισθήματα. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα κά-
 μνει διαφόρων εἰδῶν προσπαθείας· διὰ σκοτεινῶν ψηλαφημά-
 των φθάνει εἰς τὰ φῶτα τῆς ἡοῦς προτοῦ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ πλη-
 ρες καὶ λαμπρὸν φῶς. Τοῦτο ἐπιβεβαιώνει ἡ ἱστορία τῆς φιλο-
 σοφίας· πάντες οἱ φιλόσοφοι διαδοχικῶς εἰργάσθησαν διὰ νὰ
 ἀπελευθερώσουν ἐκ τούτων τῶν ἐνδεχομένων ὄρων τὸν ἀναγ-
 καῖον τρόπον ἐνεργείας τῆς νοήσεως· καὶ ἔχουν κατὰ τὸ μᾶλ-
 λον καὶ ἦττον ἐπιτύχει· δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐν τῷ
 συνόλῳ ἡ φιλοσοφικὴ κρίσις ἀνεπτύχθη βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλί-
 γον καὶ ἐπλησίασε τὸν σκοπὸν τῆς. "Ὅπως ὁ ποιητὴς ἔχει
 ἀνάγκην τοῦ δαιμονίου ἥτοι τῆς αἰσθήσεως τῆς ὠραιότητος, ὁ
 φιλόσοφος ἔχει ἀνάγκην τῆς αἰσθήσεως τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ
 δαιμόνιον δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἀπαραίτητον εἰς τὴν φιλοσο-
 φίαν ἢ εἰς τὴν ποίησιν καὶ εἰς τὴν τέχνην. Τοῦτο τὸ στοιχεῖον
 δὲν δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς τὸν κανόνα ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ
 τεθῆ μὲ ἀπόλυτον κύρος βεβαιότητος προτοῦ νὰ ἐφαρμοσθῆ.
 Ὁὗτος ὁ ρόλος τοῦ δαιμονίου δεικνύει τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ρω-
 μαντισμοῦ ἐπὶ τὸν Fichte). Ἐντεῦθεν ἡ ἀνεξάλειπτος πιθανό-
 της τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος, ἡ ὁποία ἐπομένως δὲν δύνα-
 ται νὰ γίνῃ βεβαιότης. Τὸ σύστημα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύμα-
 τος, τοῦ ὁποῖου ἡ W. L. ὀφείλει νὰ εἶναι παράστασις εἶναι

ἀπολύτως βέβαιον καὶ ἀλάνθαστον. Ἐὰν ἡ ἡμετέρα W. L. εἶναι παράστασις αὐτοῦ ἢ ὁποῖα τυγχάνει τοῦ σκοποῦ, τότε εἶναι χωρὶς ἄλλο βεβαία καὶ ἀλάνθαστος ὅπως ἐκεῖνο, τούτου ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν ἀκριβῆ ἀπόδειξιν, ἀλλὰ μόνον ἀπόδειξιν ἢ ὁποῖα στηρίζεται ἐπὶ τῆς πιθανότητος. Δὲν εἴμεθα νομοθέται τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀλλὰ μόνον ιστοριογράφοι του. Ὁ Fichte τέλος προσθέτει δύο παρατηρήσεις. Ἡ μία ἀφορᾷ τὰς σχέσεις τῆς W. L. πρὸς τὴν λογικὴν. Ἡ W. L. προϋποθέτει ὡς γνωστούς καὶ ἰσχύοντας τοὺς κανόνας τῆς ἀνακλάσεως καὶ τῆς ἀφαιρέσεως, ἐπειδὴ πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ ἀποδειχθῆ ὀφείλει νὰ ἀποδειχθῆ. Ἡ ἄλλη ἀφορᾷ εἰς τινὰ διάκρισιν, εἰς τὴν ὁποῖαν σπανίως δίδουν προσοχὴν κατὰ τὴν μελέτην καὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς σκέψεως τοῦ Fichte.

Ἡ ἀνάκλασις, ἢ ὁποῖα ἐπικρατεῖ εἰς ὅλην τὴν W. L., ἐφ' ὅσον εἶναι ἐπιστήμη, εἶναι παριστάνειν· ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἔπεται ὅτι ὅλον τοῦτο ἐπὶ τὸ ὁποῖον γίνεται ἀνάκλασις, εἶναι καὶ παριστάνειν. Τὸ ἐγὼ ὡς φιλοσοφοῦν ὑποκείμενον εἶναι ἀδιαφιλονεικῆτως μόνον παριστάνον· τὸ ἐγὼ ὡς ἀντικείμενον τοῦ φιλοσοφεῖν δύναται νὰ εἶναι καὶ τι περισσότερον. Τὸ παριστάνειν εἶναι τοῦ φιλοσόφου ὡς τοιούτου ἢ ὑψίστη καὶ ἀπολύτως πρώτη ἐνέργεια· ἀλλ' ἢ ἀπολύτως πρώτη ἐνέργεια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος δύναται νὰ εἶναι ἄλλη τις. Ἀλλὰ πάντες οἱ τρόποι τοῦ ἐνεργεῖν (die gesamtten Handlungsarten) τῆς νοήσεως, τοὺς ὁποῖους ἡ W. L. ὀφείλει νὰ ἐξαντλήσῃ, φθάνουν εἰς τὴν συνείδησιν μόνον ἐν μορφῇ παραστάσεως, μόνον ἐφ' ὅσον καὶ οὕτως ὅπως οὗτοι παριστάνονται.

Εἰς τὸ τέλος ὁ Fichte ὑποδεικνύει τὴν διαίρεσιν τῆς W. L. εἰς θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν ἐὰν τὸ ἐγὼ καθορίζεται ὑπὸ τοῦ ὄχι ἐγὼ ἢ ἀντιστρόφως.

Ἡ ἀρχὴ τῆς W. L. δὲν εἶναι τί τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται εἰς τὴν συνείδησιν, ἀλλ' εἶναι ἡ ὑπόβασις, ὁ ὅρος πάσης πράξεως τῆς συνειδήσεως, εἶναι τὸ ἀνεξάρτητον, καθορίζον τὴν ὅλην συνείδησιν. Ἐξ αὐτοῦ ἀποκτοῦν βεβαιότητα αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιστημῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι συγχρόνως ἰδιαιτέρας ἀρχαὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ θεμελιώδεις ἀρχαὶ ἐκάστης ἐπιστήμης. Εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς φιλοσοφίας ὡς ἐπιστήμης καὶ εἰς τὴν θέσιν τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιστημῶν βλέπομεν τὸ μέγα βῆμα τὸ ὁποῖον ἔκαμεν ὁ Fichte ἐν σχέσει πρὸς τὸν Kant. Κατὰ τὸν

τελευταίον τοῦτον αἱ διάφοροι ἐπιστήμαι εἶναι διατεταγμέναι εἰς τινὰ σειράν ἐπιπέδων, οὕτως ὥστε ἢ μία εἶναι ὑπεράνω τῆς ἄλλης, ἢ μία κεχωρισμένη ἀπὸ τῆς ἄλλης: ἢ μαθηματικὴ ἐπιστήμη εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ἐποπτικῆς γνώσεως· αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς γνώσεως δι' ἐννοιῶν· ἢ μεταφυσικὴ, εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ὑποτιθεμένης ὑπεραισθητῆς γνώσεως.

Κατὰ τὸν Fichte πᾶσα ἐπιστήμη εἶναι ὡς ἄκτις ἀπείρου κύκλου, ἄκτις ἢ ὁποῖα ὀρμᾶται ἔκ τινος κεντρικοῦ σημείου, ἔκ τοῦ ὁποῖου λαμβάνει ζωὴν καὶ σημασίαν, καὶ ἀπομακρύνεται ἀπείρως ἔχουσα τὴν ἰκανότητα νὰ λαμβάνῃ πολλαπλοὺς ἰδιαιτέρους προσδιορισμούς, ἀλλὰ παραμένουσα πάντοτε ἠνωμένη μὲ ἐκεῖνο τὸ πρῶτον σημεῖον, εἰς τοιοῦτον κύκλον ἐκτείνεται ὅλον τὸ ἀνθρώπινον εἰδέναι τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι τι τὸ ἐπισφαλές καὶ τὸ ἀμφίβολον ἐπειδὴ ὀρμᾶται ἔκ τινος ἀρχῆς ἀμέσως βεβαίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ τι ὠρισμένον, ἀμετάβλητον, ἤδη καθωρισμένον διὰ παντός· τὸναντίον εἶναι προοδευτικὴ ἀνάπτυξις τῶν ἰδιαιτέρων προσδιορισμῶν ἢ ὁποῖα κινεῖται ἔκ τοῦ κέντρου, διὰ νὰ διαδοθῇ ἀτελευτήτως εἰς τὸν ἀπέραντον κύκλον ὅπου διασταυρῶνονται καὶ καθορίζονται αἱ πολλαπλαῖ πνευματικαὶ μορφαὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἐδῶ ὁ Fichte κατενόησε βαθύτερον τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος, καὶ ἐδῶ ἔθηκε τὰς ἀκριβεῖς ἀρχὰς τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον εἶναι ὑποκειμενικὸν πνεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ ἄπειραι περιπτώσεις γενικεύονται, περιπτώσεις τῶν ὁποίων ἢ πολλαπλὴ ποικιλία ἐκπλήττει τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν, ἀλλ' αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν βαθὺν ἐσωτερικὸν καὶ ἀμετάβλητον νόμον ὁ ὁποῖος παριστάνει τὴν ἐνότητα τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Πᾶσα λοιπὸν ἰδιαιτέρᾳ ἐπιστήμη, εἴπομεν, στηρίζεται ἐπὶ τινος θεμελιώδους ἀρχῆς ἢ ὁποῖα εἶναι πάλιν καὶ ἰδιαιτέρα ἀρχὴ τῆς ἐπιστήμης. Ἡ τελευταία αὕτη κινεῖται ἔκ τινος θεμελιώδους ἀρχῆς ἔκ τῆς ὁποίας ἐπιστημονικῶς καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀναπτύσσεται ὅλον τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως, ἢ, μὲ ἄλλας λέξεις, κατασκευάζεται ὁλόκληρος ὁ κόσμος. Ἡ θεμελιώδης αὕτη ἀρχὴ δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ἡ ἀπλὴ πρᾶξις διὰ τῆς ὁποίας τὸ εἰδέναι γνωρίζει τὸν ἑαυτὸν τοῦ· αὕτη ἀποτελεῖ τὴν ὑπερβατικὴν ἐνότητα τῆς αὐτοσυνειδησίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάρχει τι τὸ ἀμέσως καὶ ἀπολύτως βέβαιον, δηλαδή ἢ σχέσις ἐμοῦ πρὸς ἐμὲ τὸν ἴδιον. Ἐκτὸς τούτου, τίποτε δὲν ὑπάρχει τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι βέβαιον

ἀπολύτως, ἐπειδὴ τὸ πᾶν διὰ νὰ εἶναι τοιοῦτον ὀφείλει νὰ μετέχη ταύτης τῆς πρώτης βεβαιότητος. Ἡ ἀπόλυτος βεβαιότης δὲν εἶναι ἡ οὐσία ἀλλ' ἡ αὐτοσυνειδησία· ὅχι ἡ οὐσία ἐπειδὴ αὕτη δὲν ἔχει μέσον νὰ δημιουργήσῃ ἐν ἑαυτῇ τὴν διάκρισιν, εἶναι τι τὸ ὁποῖον εἶναι, καὶ εἰς αὐτὴν τρόπος τοῦ εἶναι καὶ νόμος τοῦ εἶναι συνταυτίζονται· ἔπειτα δὲ ἀπαιτεῖ πάντοτε συνειδησιν ἢ ὁποῖα νὰ τὴν νοῆ. Ἐνῶ εἰς τὴν καθαρὰν πράξιν τοῦ νοεῖν ἑαυτὸ διαφοροποιοῦνται τὸ εἶναι καὶ ἡ σκέψις, διακρίνονται τρόπος τοῦ εἶναι καὶ ἀναγκαῖος νόμος τοῦ τρόπου τοῦ εἶναι, δημιουργεῖται διάκρισις. Ἡ οὐσία εἶναι ἀνεπαρκῆς εἰς αὐτὴν τὴν ἰδίαν, ἡ αὐτοσυνειδησία εἶναι πλήρες ὅλον τὸ ὁποῖον χωρίζεται εἰς εἶναι καὶ νοεῖν. Ἡ ἐνότης τῆς αὐτοσυνειδησίας εἶναι ὑπερβατικὴ ἐπειδὴ δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ ἐξέλθῃ ἐξ ἑαυτῆς διὰ νὰ φθάσῃ τὸ ἐξωτερικὸν εἶναι, ὅπως εἰς τὸν Σπινόζα, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ συνειδησις εἶναι ἠναγκασμένη νὰ κάμῃ ἀδικαιολόγητον πῆδημα διὰ νὰ φθάσῃ τὴν ἄπειρον οὐσίαν. Ἐνῶ ἐκ τῆς αὐτοσυνειδησίας ἀναπτύσσεται ὅλον τὸ περιεχόμενον τοῦ σύμπαντος ὡς προϊόν. Ὁ Ἐγγελοσ εὐρίσκει ὅτι ἡ μεγαλυτέρα ἀξία τοῦ Fichte εἶναι πρὸ πάντων τοῦτο, ὅτι ἐβεβαίωσε τὸ εἰδέναί τοῦ εἰδέναί, δηλαδὴ ἐβεβαίωσεν ὅτι εἰς τὴν πράξιν τῆς αὐτοσυνειδησίας ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον εἶναι τὸ αὐτό· τὸ ἀντικείμενον εἶναι αὕτη ἡ ὑποκειμενικὴ πράξις τοῦ εἰδέναί τὸ ὁποῖον γίνεται πάλιν ἀντικείμενον νέου εἰδέναί. Ἀνερχόμενοι τὸν ροῦν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἵχνη τοιαύτης βεβαιώσεως εἰς τὸν Kant καὶ τὸν Καρτέσιον, μὲ ἐντελῶς ἄλλας προθέσεις. Τὸ cogito ergo sum εἶναι σταθερόν τι σημεῖον, διασωθὲν ἐκ τοῦ ναυαγίου τῆς γενικῆς ἀμφιβολίας, διὰ νὰ δυνηθῇ ἐξ αὐτοῦ νὰ εὕρῃ τὸ σύμπαν ὅπως εἶναι καθ' ἑαυτό, τὸ εἶναι καθ' ἑαυτό. Ἐνῶ ὁ Fichte ἐκ τοῦ ἐγὼ δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ περάσῃ εἰς τὸν κόσμον, ἀντικείμενον ἐμπειρίας, ἀλλὰ μόνον νὰ ἀναπτύξῃ τὸ ὅλον σύστημα τῆς συνειδήσεως, δηλαδὴ τοῦ ἀνθρωπίνου εἰδέναί· εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ἐμπειρικὸν καὶ τὸ ἐξωτερικόν. Εἰς τὸν Kant ἐπανευρίσκομεν ἵχνη τῆς πρώτης ἀρχῆς εἰς τὴν ὑπερβατικὴν κατάληψιν, ὑποκειμενικὴν λειτουργικότητα τῆς συνειδήσεως.

Μόνον ὅτι ἡ κατάληψις εἶναι καθαρὰ μορφή ἢ λειτουργικότης, τὸ ἐγὼ εἶναι πλήνης ἀρχῆς, ταυτότης, μορφῆς καὶ πε-

ριεχομένου. Πλησίον τῆς καταλήψεως ὑπάρχει ἡ ἐμπειρία καὶ πέρα τῆς ἐμπειρίας ὑπάρχει ἀκόμη τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό. Πέρα τοῦ ἐγὼ δὲν ὑπάρχει τίποτε καὶ τὸ πᾶν εἰσέρχεται εἰς αὐτό. Ὁ Fichte ἀποφαίνεται ὅτι τὸ νὰ ἐγκαταλίπωμεν τὴν παραδιδομένην ἰδέαν τῆς ἀναζητήσεως τοῦ εἶναι καθ' ἑαυτό δὲν εἶναι ἐγκατάλειψις πράγματός τινος. Εἰς τὸν Kant εἶναι ἐγκατάλειψις καὶ δι' αὐτὸ ἡ Κριτικὴ τοῦ καθαρῦ λόγου ἐμφανίζεται εἰς ἡμᾶς ὡς διδασκαλία ἡ ὁποία ἀφήνει τὴν ὁδὸν ἀνοικτὴν πρὸς τὸν σκεπτικισμόν. Κατὰ τὸν Fichte τοῦτο δὲν συμβαίνει, τὸ ἀνθρώπινον εἰδέναι εἶναι ὅλον τὸ ὅποιον στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ὅπως ἡ σφαῖρα ἐπὶ τῆς δυνάμεως τῆς βαρύτητος. Ἡ βαρύτης εἶναι ἡ πρώτη ἀρχή. Αὕτη εἶναι πρώτη ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ συγχυθῆ με οἴανδήποτε ἄλλην καὶ δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῆ. Εἰς αὐτὴν μορφή καὶ περιεχόμενον καθορίζονται ἀμοιβαίως, δηλαδὴ αὕτη ἡ μορφή ἰσχύει μόνον διὰ τοῦτο τὸ περιεχόμενον καὶ τανάπαλιν. Ὁ Fichte τὴν καλεῖ πνευματικὴν ἐποπτεῖαν· αὕτη ἡ ἐποπτεῖα εἶναι πρᾶξις τὴν ὁποῖαν ἡ σκέψις ἐκπληροῖ ἐπανακάμπτουσα εἰς ἑαυτὴν, εἶναι ἡ μορφή τῆς μορφῆς.

Ὁ Kant δὲν δέχεται ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἦτο ἱκανὸν πνευματικῆς ἐποπτείας· ἔλεγεν: θὰ ἠδυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν κόσμον τοῦ ἀπολύτου μόνον εἰς ἣν περίπτωσιν ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις θὰ ἠδύνατο νὰ πλανᾶται πέρα ἐκείνου τοῦ νόμου ὁ ὁποῖος ἐτέθη εἰς αὐτὴν, τοῦ νόμου δηλαδὴ τοῦ νὰ γνωρίζη μόνον τὸ φαινόμενον καὶ πάντοτε διὰ μέσου τῆς ἐμπειρικῆς ἐποπτείας· ἐὰν ἠδύνατο, πέρα τῆς ἐμπειρίας, νὰ προσηλωθῆ ἐλευθέρως εἰς τὸ εἶναι, Ἄλλ' ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις εἶναι πάντοτε ἠναγκασμένη νὰ διαμένῃ εἰς τὴν ἐμπειρίαν. Ὁ Fichte λέγει: Τὸ εἶναι ποτὲ δὲν εἶναι ἔν prius· ἀλλὰ πάντοτε θέσις τῆς σκέψεως, δι' αὐτὸ ἡ πνευματικὴ ἐποπτεῖα δὲν εἶναι τι τὸ ὅποιον ἀρνούμεθα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν, ἀλλ' ἀρκεῖ, τὸ γινώσκειν ἀνακάμπτον εἰς ἑαυτό, νὰ γνωρίσῃ τὸν ἑαυτόν του, δηλαδὴ νὰ γνωρίσῃ τὴν μορφήν του, ὡς καθαρὰν μορφήν, διὰ νὰ ἀρύεται τὸ ἀληθὲς prius τῆς συνειδήσεως, τὴν πρᾶξιν τοῦ πνεύματος. Πέρα ταύτης δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἄλλο. Ἐπειδὴ ἡ πνευματικὴ ἐποπτεῖα εἶναι γνῶσις τῆς μορφῆς τοῦ γινώσκειν, αὕτη θέτει ἀναγκαίους τρόπους τοῦ εἶναι τῆς συνειδήσεως ἢ τοῦ εἰδέναι. Ἴδου διατί αἱ ἰδιαιτέραι ἐπι-

στῆμαι δύνανται νὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ νὰ προσδιορισθοῦν ἐπ' ἄπειρον, ἀλλ' ἐπανέρχονται πάντοτε εἰς τὸ κεντρικὸν σημεῖον. Ἡ μορφή τῆς ἀναπτύξεώς των ὀρίζεται διὰ παντός. Οὕτω ὁ Fichte δύναται καὶ νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι πᾶσα πρότασις ἐπιστήμης ἀποτελεῖται ἐκ μορφῆς καὶ περιεχομένου ἀναντικαταστάτων: τὸ περιεχόμενον ἰσχύει μόνον διὰ ταύτην τὴν μορφήν καὶ ἀντιστρόφως. Ἐνταῦθα οὗτος φθάνει εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ συγκεκριμένου τῶν κρίσεων. Ἐνῶ διὰ τὸν Kant κρίσις εἶναι ὑποβολὴ ἄπειρως ποικίλου περιεχομένου ὑπὸ ὠρισμένην κατηγορίαν ἐφαρμόσιμον καὶ εἰς ἄλλα δυνατὰ περιεχόμενα, κατὰ τὸν Fichte κρίσις εἶναι τι τὸ ἀναντικατάστατον: ἀποφαίνεται ὅτι κρίσις τις εἶναι τόσον ἀληθῆς ὥστε ἡ ἀλήθειά της, ἐν τῇ πραγματικότητι εἶναι ἀνεξήγητος, προέρχεται ἐκ τινος πράξεως ἢ ὁποῖα εἶναι καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ εἶναι.

Ἡ πρώτη ἀρχὴ θέτει καὶ σφαίρας ἀπείρων τρόπων τοῦ ἐνεργεῖν: αἱ ἐνέργειαι αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἐξ αὐτῆς δύνανται νὰ εἶναι ἀναρίθμητοι καὶ ἀπείρως ποικίλοι, ἀλλ' οἱ ἀναγκαῖοι τρόποι τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν περιέχονται ἤδη εἰς τὴν ἀρχήν. Ἐδῶ ὁ Fichte θέτει τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος ἐλευθερίας καὶ ἀναγκαιότητος. Διατυπῶνων ὁ Fichte τὴν ἀρχὴν τῆς συνειδήσεως τῆς συνειδήσεως, τῆς μορφῆς τῆς μορφῆς, δηλαδή τῆς αὐτοσυνειδησίας, ἤνοιξε νέον ὀρίζοντα εἰς τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν· ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς πᾶσα φιλοσοφία εἶναι ἀνάγκη νὰ διέλθῃ ἐκ τοῦ χωνευτηρίου ταύτης τῆς ἀρχῆς. Ἐὰν ἀποβληθοῦν πᾶσαι αἱ σχολαστικότητες καὶ τὰ τεχνητὰ κατασκευάσματα τοῦ συστήματος, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὑπολείπεται διαυγές καὶ σταθερὸν εἶναι αὕτη ἡ συνείδησις τῆς συνειδήσεως. ὡς κέντρον τοῦ σύμπαντος, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχεται καὶ εἰς τὴν ὁποῖαν ἐπιστρέφει ὅλη ἡ ζωὴ· ἐκ ταύτης ὀρμάται ἡ ἔννοια τῆς ἐξελίξεως τοῦ Schelling, ὁ ἱστορισμὸς τοῦ Hegel, καὶ, εἰς τὰς νεωτέρας φιλοσοφίας, ἡ ἔννοια τῆς κριτικῆς ἐμβαθύνσεως ὡς συνεχῆς πνευματικῆς κατάκτησις. Εἴπομεν ὅτι κατὰ τὸν Fichte, πνευματικὴ ἐποπτεία εἶναι πράξις ἢ ὁποῖα θέτει τοὺς ἀναγκαίους τρόπους τῆς συνειδήσεως· πράξις, δι' αὐτό, ἐνυπάρχουσα εἰς τὴν συνείδησιν, ἐπομένως ἀχώριστος ἐκ τῆς αἰσθητῆς ἐποπτείας, καθ' ὅσον ἀπὸ τοῦ Kant καὶ ἐξῆς ἀπεδείχθη ὅτι ἡ γνώσις αἰσθητικῶς ἔμμεσος δὲν ἐξηγεῖ ἑαυτὴν καὶ πρέπει νὰ ἀνέλθωμεν εἰς ὑψηλοτέραν τινὰ

ἀρχὴν ἢ ὁποῖα νὰ περιέχῃ ἐν αὐτῇ τὴν ἀποδεικτικότητα τῆς καντιακῆς προστακτικῆς καὶ τὴν βεβαιότητα τῆς γνώσεως. Εἰς ταύτας τὰς ἀπαιτήσεις ἀνταποκρίνεται καλῶς ἡ πνευματικὴ ἐποπτεία καθ' ὅσον εἶναι πράξις, δηλαδή ἀρχὴ ἐλευθερίας, ἠθικὴ ἐνεργητικότης, καὶ εἶναι γνῶσις, ἀρχὴ ἢ ὁποῖα γνωρίζει ἐαυτήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΑΙ ΔΥΟ ΕΙΣΑΓΩΓΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΩΡΙΑΝ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Συμφώνως πρὸς ὅ,τι ὁ ἴδιος ὁ Fichte λέγει, ὀλόκληρος ἡ κριτικὴ τῆς W. N. ἐνυπάρχει ἐκτὸς τοῦ ἐξετασθέντος ἔργου καὶ εἰς τὰς δύο εἰσαγωγὰς εἰς τὴν W. L. τοῦ 1797 αἱ ὁποῖαι ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ Philosophische Journal. Ὁ Fichte δηλαδή ἀφοῦ εἶχεν ἤδη ἀναπτύξει εἰς τὸ ἔργον τοῦ Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre τοῦ 1794 τὴν θεωρίαν τῆς ἐπιστήμης, ἤχθη εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσῃ τὰς διευθυνούσας ιδέας αὐτῆς εἰς τὰς δύο ταύτας εἰσαγωγὰς. Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν πῶς ὁ Fichte ἐξηγεῖ καὶ ἀναπτύσσει εἰς αὐτὰς τὴν θέσιν τῆς πρώτης τοῦ ἀρχῆς. Ἴδου ἐν συντόμῳ τὸ περιεχόμενον τῆς πρώτης εἰσαγωγῆς. Παρατῆρει εἰς τὸν ἑαυτὸν σου ἀπόστροφον τὸ βλέμμα σου ἀπὸ παντὸς τὸ ὁποῖον σὲ περιβάλλει, καὶ στρέψον αὐτὸ εἰς τὸ ἐσωτερικόν σου: εἶναι ἡ πρώτη ἀπαίτησις τὴν ὁποῖαν ἡ φιλοσοφία προβάλλει εἰς τὸν τρόφιμόν της. Ὁ λόγος δὲν εἶναι περὶ οὐδενὸς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἐκτὸς σου, ἀλλὰ μόνον περὶ σοῦ. Παρατηροῦντες δὲ εἰς τὴν ἡμετέραν συνείδησιν διακρίνομεν ὅτι τινὲς ἐκ τῶν παραστάσεων τῆς ἡμετέρας συνείδησεως ἐξαρτῶνται παντελῶς ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας συνοδεύόμενοι ὑπὸ τοῦ συναισθήματος τῆς ἐλευθερίας (ἢ ἡμετέρα φαντασία, ἢ ἡμετέρα βούλησις παρουσιάζονται εἰς ἡμᾶς ὡς ἐλεύθεροι) ἄλλαι δὲ ἀνεξάρτητοι ἡμῶν τὰς ὁποίας συνοδεύει τὸ συναίσθημα τῆς ἀνάγκης. Εἶναι βεβαίως ζήτημα ἀξιόσον σκέψεως τοῦτο: ποῖον εἶναί τὸ θεμέλιον τοῦ συστήματος

τῶν παραστάσεων τῶν συνοδευομένων ὑπὸ τοῦ συναισθήματος τῆς ἀνάγκης, καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ συναισθήματος τῆς ἀνάγκης; Ἡ ἀπάντησις εἰς τοῦτο τὸ ζήτημα εἶναι τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας· καὶ δὲν εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, φιλοσοφία ἢ ἡ ἐπιστήμη ἢ ὁποῖα λύει τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σύστημα τοῦτο τῶν ὑπὸ τοῦ συναισθήματος τῆς ἀνάγκης συνοδευομένων παραστάσεων ὀνομάζομεν ἐμπειρίαν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν, ἡ φιλοσοφία ὀφείλει νὰ δηλώσῃ τὸ θεμέλιον πάσης ἐμπειρίας. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας, δηλαδὴ τὸ τοιοῦτον θεμέλιον τοῦ συστήματος, εἶναι κατ' ἀνάγκην ἐκτὸς πάσης ἐμπειρίας· διότι τὸ ζητεῖν τὸ θεμέλιον πράγματός τινος εἶναι ζητεῖν ἄλλο πρᾶγμα, ἐκ τοῦ ὁποῖου νὰ δύναται νὰ παραχθῇ τοῦτο τὸ πρῶτον. Οὕτω ἡ βᾶσις πράγματός τινος εἶναι πάντοτε κατ' ἀνάγκην ἔξω τοῦ πράγματος τούτου, ἡ ἀρχὴ εἶναι πάντοτε διακεκριμένη ἀπ' ἐκείνου τοῦ ὁποῖου εἶναι ἀρχή. Διὰ τοῦτο ἐὰν ἡ φιλοσοφία ἔχῃ ὡς ἀντικείμενον τὴν βᾶσιν πάσης ἐμπειρίας, πρέπει, ὡς εἴπομεν, τὸ ἀντικείμενόν της νὰ εἶναι ἔξω τῆς ἐμπειρίας ἢ νὰ ὑπερβαίνει πᾶσαν ἐμπειρίαν. Τὸ πεπερασμένον λογικὸν ὄν τίποτε ἄλλο δὲν ἔχει ἢ τὴν ἐμπειρίαν· αὕτη ἀποτελεῖ τὴν ὄλην ὕλην τῆς διανοήσεώς του. Καὶ ὁ φιλόσοφος πεπερασμένον λογικὸν ὄν καὶ αὐτὸς διατελεῖ κατ' ἀνάγκην ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας· κατὰ ταῦτα φαίνεται ἀκατάληπτον, πῶς οὗτος θὰ δυνηθῇ νὰ ὑψωθῇ ὑπὲρ τὴν ἐμπειρίαν. Διὰ νὰ ὑπερβῇ ταύτην οὗτος ἀφαιρεῖ ἢτοι χωρίζει δι' ἐλευθερίας τῆς σκέψεως τὸ ἠνωμένον ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ. Ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ εἶναι ἀδιαλύτως ἠνωμένα τὸ πρᾶγμα, δηλαδὴ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὠρισμένως ὑπάρχει ἀνεξαρτήτως τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας, καὶ πρὸς τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ στρέφεται ἡ ἡμετέρα γνώσις, καὶ ἡ νόησις, ἡ ὁποῖα ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ.

Ἐὰν ὁ φιλόσοφος χωρίσῃ δι' ἀφαιρέσεως τὸν ἓνα ἐκ τῶν δύο τούτων παραγόντων τῶν ἀχωρίστως συνδεδεμένων καὶ καταστήσῃ τοῦτον τὸν ἓνα ὡς ἀρχήν, ἔχει χωρίσει τὴν ἐμπειρίαν καὶ ἔχει ὑψωθῇ ὑπὲρ ταύτην. Ἐὰν ἀφαιρέσῃ ἐκ τῆς ἐμπειρίας τὴν νόησιν, καθιστᾷ ὡς πρώτην τῆς ἀρχῆν τὴν νόησιν καθ' ἑαυτήν· ἐγκαθιδρύει τὸν ἰδανισμόν· ἐὰν ἀφαιρέσῃ ἐκ τῆς ἐμπειρίας τὸ πρᾶγμα, καθιστᾷ ὡς πρώτην τῆς ἀρχῆν, τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό· ἐγκαθιδρύει τὸν δογματισμόν. Τῇ ἀληθείᾳ

μόνον τὰ δύο ταῦτα συστήματα εἶναι δυνατά. Κατὰ τὸν ἰδανισμόν αἱ ὑπὸ τοῦ συναισθήματος τῆς ἀναγκαιότητος συνοδευόμεναι παραστάσεις εἶναι προϊόντα τῆς νοήσεως, κατὰ τὸν δογματισμόν εἶναι αὐταὶ προϊόντα τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό. Δι' αὐτὸ ἐὰν καλέσωμεν ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας τὴν ὑπὸ ταύτης τεθειμένην ἀρχὴν ἐξηγήσεως τῆς ἐμπειρίας, ἀντικείμενον τοῦ δογματισμοῦ θὰ εἶναι τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, ἀντικείμενον δὲ τοῦ ἰδανισμοῦ τὸ ἐγὼ καθ' ἑαυτό. Τοῦτο δὲ τὸ ἐγὼ καθ' ἑαυτό ἀντικείμενον (Objekt) τοῦ ἰδανισμοῦ παρουσιάζεται πραγματικῶς εἰς τὴν συνείδησιν ὡς τι πραγματικὸν ὄχι ὡς πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, μὲ τὸ ὁποῖον ὁ ἰδανισμὸς θὰ ἔπαυε νὰ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ θὰ μετεβάλλετο εἰς δογματισμόν, ἀλλ' ὡς ἐγὼ καθ' ἑαυτό· ὄχι ὡς ἀντικείμενον (Gegestand) ἐμπειρίας· (διότι δὲν εἶναι προσδιωρισμένον, ἀλλὰ προσδιορίζεται μόνον ὑπ' ἐμοῦ, καὶ ἄνευ τούτου τοῦ προσδιορισμοῦ εἶναι μηδέν, καὶ γενικῶς ἄνευ τούτου τοῦ προσδιορισμοῦ δὲν ὑπάρχει) ἀλλ' ὡς τι ὑψωμένον ὑπὲρ πᾶσαν ἐμπειρίαν. Ἐνῶ τὸ ἀντικείμενον τοῦ δογματισμοῦ, τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, εἶναι καθαρὰ ἐπινόησις, καὶ δὲν ἔχει καμμίαν ἀπολύτως πραγματικότητα οὐδὲ παρουσιάζεται τοῦτο εἰς τὴν ἐμπειρίαν. Τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἰδανισμοῦ ἔχει ἀπέναντι τοῦ ἀντικειμένου τοῦ δογματισμοῦ τὸ πλεονέκτημα, ὅτι τοῦτο ὄχι μόνον ὡς λόγος ἐξηγήσεως τῆς ἐμπειρίας (τοῦτο δὲ θὰ ἦτο ἀντιφατικόν, καὶ θὰ μετέβαλλε τὸ σύστημα τοῦτο εἰς τι μέρος τῆς ἐμπειρίας), ἀλλὰ καὶ γενικῶς πρέπει νὰ ἐπιβεβαιωθῇ εἰς τὴν ἐμπειρίαν· ἐνῶ τὸ τελευταῖον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆται ὡς τίποτε ἄλλο ἢ ὡς καθαρὰ ἐπινόησις, ἢ ὁποῖα ἀναμένει τὴν πραγματοποίησιν τῆς μόνον ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ συστήματος.

Τὰ δύο μόνον δυνατὰ συστήματα τοῦ ἰδανισμοῦ καὶ τοῦ δογματισμοῦ δὲν δύναται νὰ ἀναιρεθοῦν ἀμοιβαίως (δὲν ἔχουν κοινόν τι σημεῖον διὰ τοῦ ὁποῖου νὰ δύναται ἀμοιβαίως νὰ ἐννοηθοῦν καὶ νὰ ἐνωθοῦν), ἂν καὶ εἶναι, μᾶλλον ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἀπολύτως ἀσυμβίβαστα μεταξύ των. Ὁ δογματισμὸς ἀρνεῖται παντελῶς τὴν αὐτοτέλειαν (Selbständigkeit) τοῦ ἐγῶ, ἐπὶ τῆς ὁποίας οἰκοδομεῖ ὁ ἰδανιστὴς καὶ κάμνει τὸ ἐγὼ μόνον προϊόν τῶν πραγμάτων, συμβεβηκός τι τοῦ κόσμου· ὁ πρὸς ἑαυτὸν ἀκόλουθος δογματισμὸς εἶναι κατ' ἀνάγκην καὶ ὕλιστής. Μόνον ἐκ τοῦ αἰτήματος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτο-

νομίας τοῦ ἐγὼ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναιρεθῇ ὁ δογματισμὸς· ἀλλ' ἀκριβῶς τοῦτο ἀρνεῖται οὗτος. Ὁμοίως δὲν δύναται ὁ δογματικὸς νὰ ἀναιρέσῃ τὸν ἰδανιστὴν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ δογματικοῦ τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, δὲν εἶναι τίποτε, καὶ δὲν ἔχει, ὅπως ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ αὐτὸς ὁ ὑπερασπιστὴς τούτου, ἄλλην πραγματικότητα ἐκτὸς ἐκείνης τὴν ὁποῖαν τοῦτο ὀφείλει νὰ ἔχῃ διὰ νὰ δύναται νὰ ἐξηγήσῃ ἐξ ἑαυτοῦ τὴν ἐμπειρίαν. Ταύτην τὴν ἀπόδειξιν ὁ ἰδανιστὴς ἐκμηδενίζει ἐξηγῶν τὴν ἐμπειρίαν κατ' ἄλλον τρόπον, ἐπομένως ἀρνεῖται ἐκεῖνο ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ ὁποῖου οἰκοδομεῖ ὁ δογματισμὸς. Τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό γίνε-ται τελεία χίμαιρα· δεικνύεται ὅτι οὐδεὶς πλέον λόγος ὑπάρχει διὰ τὸν ὁποῖον θὰ ὤφειλε νὰ δεχθῶμεν πρᾶγμα καθ' ἑαυτό· καὶ μὲ αὐτὸ καταπίπτει τὸ ὅλον δογματικὸν οἰκοδόμημα.

Τὸ ζήτημα λοιπὸν τίθεται οὕτω: ἐὰν εἰς τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ ἐγὼ πρέπη νὰ θυσιασθῇ ἡ αὐτοτέλεια τοῦ πράγματος ἢ ἀντιστρόφως εἰς τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ πράγματος πρέπη νὰ θυσιασθῇ ἡ αὐτοτέλεια τοῦ ἐγὼ. Τί δὲ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ νὰ προτιμήσῃ τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο; Μόνον τὸ ἓν δύναται νὰ εἶναι τὸ πρῶτον, τὸ ἀρχικόν, τὸ ἀνεξάρτητον. Τὴν αἰτίαν ἢ ὁποῖα θὰ ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ ποῖον ἐκ τῶν δύο θὰ εἶναι τὸ πρῶτον δὲν δύναται νὰ δώσῃ ὁ λόγος· διότι δὲν πρόκειται περὶ συνδέσεως μέλους τινὸς εἰς τὴν σειρὰν ἔδου ἀρκούν μόνον λογικαὶ αἰτίαι, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ὅλης σειρᾶς, τοῦτο δὲ ὡς ἀπολύτως πρώτη πρᾶξις, ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τῆς ἐλευθερίας τῆς νοήσεως. Ἐπομένως ἡ αἰτία καθορίζεται κατὰ βούλησιν καὶ ἐπειδὴ ἢ κατὰ βούλησιν ἀποφασίς ὀφείλει νὰ ἔχῃ οὐχ' ἦττον αἰτίαν τινά, καθορίζεται ἐκ κλίσεως καὶ ἐνδιαφέροντος.

Κατὰ ταῦτα ὁ τελευταῖος λόγος τῆς διαφορᾶς τοῦ ἰδανιστοῦ καὶ τοῦ δογματικοῦ εἶναι ἡ διαφορὰ τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτῶν. Τὸ ὕψιστον δὲ ἐνδιαφέρον καὶ ὁ λόγος παντὸς ἄλλου ἐνδιαφέροντος εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον δι' ἡμᾶς αὐτούς.

Οὕτω καὶ διὰ τὸν φιλόσοφον. Τὸ νὰ μὴ χάσῃ τὸ ἐγὼ τοῦ ἐν τῷ λογισμῷ, ἀλλὰ νὰ τὸ διατηρήσῃ καὶ νὰ τὸ βεβαιώσῃ, τοῦτο εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον ὀδηγεῖ ὅλην του τὴν σκέψιν. Ὑπάρχουν δύο βθμίδες τῆς ἀνθρωπότητος, δύο τάξεις ἀνθρώπων.

Τινές, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν ἀκόμη ὑψωθῇ μέχρι τελείας συ-

ναισθήσεως τῆς ἐλευθερίας των καὶ τῆς ἀπολύτου ἀνεξαρτησίας των, εὐρίσκουν τὸν ἑαυτὸν των, μόνον εἰς τὴν παράστασιν τῶν πραγμάτων· ἔχουν μόνον ἐκείνην τὴν διεσπασμένην αὐτοσυνειδησίαν προσκεκολλημένην εἰς τὰ ἀντικείμενα καὶ ἡ ὁποία πρέπει νὰ συντέθῃ ἐκ τῆς πολλαπλότητος τῶν πραγμάτων· εἰς τὰς καταστάσεις των καὶ εἰς τὰς ἐνεργείας των δὲν βλέπουν ἢ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Πᾶν ὅ, τι οὗτοι εἶναι, ἔγιναν πραγματικῶς διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου· οὗτοι εἶναι οἱ γεννηθέντες δογματικοί.

Ἄλλοι δὲ ἔχουν συνείδησιν τῆς αὐτοσυνειδησίας των καὶ ἀνεξαρτησίας των ἐκ παντὸς ὅ, τι εἶναι ἐκτὸς αὐτῶν, δὲν ἔχουν ἀνάγκην τῶν πραγμάτων πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἐγὼ των, καὶ δὲν δύνανται νὰ χρειασθοῦν αὐτά, ἐπειδὴ ταῦτα αἴρουν ταύτην τὴν αὐτοτέλειαν καὶ μεταβάλλουν εἰς κενὴν ἐπίφασιν.

Τὸ ἐγὼ, τὸ ὁποῖον οὗτοι κέκτηνται καὶ τὸ ὁποῖον τοὺς ἐνδιαφέρει, αἴρει ἐκείνην τὴν πίστιν εἰς τὰ πράγματα· πιστεύουν εἰς τὴν αὐτοτέλειάν των ἐκ κλίσεως, ἔχονται αὐτῆς μὲ πάθος. Ἡ πίστις των εἰς τὸν ἑαυτὸν των εἶναι ἄμεσος· οὗτοι εἶναι οἱ γεννηθέντες ἰδανισταί.

Κατὰ ταῦτα τίνος εἴδους φιλοσοφίαν θὰ ἐκλέξῃ τις ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ τί εἴδους ἄνθρωπος εἶναι· διότι φιλοσοφικόν τι σύστημα δὲν εἶναι νεκρὸν οἰκιακὸν σκεῦος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀπαλλάσσεται ἢ τὸ ὁποῖον νὰ ἀναλαμβάνῃ κατὰ βούλησιν, ἀλλ' εἶναι ἐμψυχωμένον διὰ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ὃ ὁποῖος τὸ ἔχει.

Ἄλλ' ὃ δογματισμὸς εἶναι παντελῶς ἀνίκανος νὰ ἐξηγήσῃ ὅ, τι οὗτος ὀφείλει νὰ ἐξηγήσῃ δηληδῆ τὴν γένεσιν τῆς παραστάσεως ἔκ τινος ἐπενεργείας (Einwirkung) ⁽¹⁾ τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό. Ἡ νόησις, ὡς τοιαύτη, παρατηρεῖ ἑαυτὴν· καὶ τοῦτο τὸ ἑαυτὴν βλέπειν πηγαίνει ἀμέσως εἰς πᾶν ὅ, τι αὕτη εἶναι, καὶ εἰς ταύτην τὴν ἄμεσον συνένωσιν τοῦ εἶναι καὶ τοῦ βλέπειν ἔγκειται ἡ φύσις τῆς νοήσεως. Ὅ, τι εἶναι ἐν αὐτῇ, καὶ ὅ, τι αὕτη ἐν γένει εἶναι, εἶναι αὕτη δι' ἑαυτὴν τὴν ἴδιαν· καὶ

1. Εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Fichte σαφῶς διαστέλλεται Einwirkung ἐπενέργεια τῶν πραγμάτων, ἢτοι αἰτιώδης σχέσις μεταξὺ πράγματος καὶ πράγματος, ἐπενέργεια κατὰ βάθος μηχανική, καὶ Handlung, ἐλεύθερον ἐνεργεῖν τῆς νοήσεως.

μόνον καθ' ὅσον αὕτη εἶναι τοῦτο δι' αὐτὴν τὴν ἰδίαν, εἶναι αὕτη τοῦτο ὡς νόησις. Νοῶ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἀντικείμενον: τί σημαίνει λοιπὸν τοῦτο, καὶ πῶς ἐγὼ ἐμφανίζομαι εἰς ἐμέ κατὰ ταύτην τὴν νόησιν; Ὁχι ἄλλως ἢ οὕτω: παράγω ἐντός μου ὠρισμένας παραστάσεις, ἐὰν τὸ ἀντικείμενον εἶναι ἀπλή ἐπινόησις· ἢ αὐταὶ ὑπάρχουν ἄνευ τῆς ἰδικῆς μου συνεργίας, ἐὰν τοῦτο ὀφείλῃ νὰ εἶναι πραγματικόν τι· καὶ ἐγὼ παρατηρῶ ἐκεῖνο τὸ παράγειν, τοῦτο τὸ εἶναι. Ταῦτα εἶναι ἐντός μου, μόνον ἐφ' ὅσον ἐγὼ παρατηρῶ αὐτά: παρατηρεῖν καὶ εἶναι εἶναι ἀχωρίστως ἠνωμένα.

Τὸ πρᾶγμα ὁμως δὲν εἶναι δι' ἑαυτὸ ἀλλὰ δι' ἄλλο, πρέπει νὰ νοηθῇ προσέτι καὶ νόησις τις διὰ τὴν ὁποίαν νὰ εἶναι τὸ πρᾶγμα· ἐνῶ ἡ νόησις εἶναι ἀναγκαίως δι' ἑαυτήν, ὅ,τι αὕτη εἶναι, καὶ δὲν χρειάζεται νὰ προστεθῇ εἰς αὐτὴν τίποτε. Διὰ τῆς θέσεως της ὡς νοήσεως, τίθεται ἤδη ὁμοῦ τοῦτο, διὰ τὸ ὁποῖον αὕτη εἶναι. Κατὰ ταῦτα εἰς τὴν νόησιν ὑπάρχει διττὴ σειρά, τοῦ εἶναι καὶ τοῦ παρατηρεῖν, τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ ἰδεατοῦ· καὶ εἰς τὸ ἀδιαχώριστον τούτου τοῦ διττοῦ ἔγκειται ἡ οὐσία της (αὕτη εἶναι συνθετική)· εἰς δὲ τὸ πρᾶγμα ἀνήκει μόνον μία σειρά, ἡ σειρά τοῦ πραγματικοῦ (ἐν ἀπλοῦν τίθεσθαι). Νόησις λοιπὸν καὶ πρᾶγμα εἶναι ἀκριβῶς ἀντίθετα· εὐρίσκονται εἰς δύο κόσμους, μεταξὺ τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχει γέφυρα.

Ὁ δογματισμὸς θέλει νὰ ἐξηγήσῃ ταύτην τὴν φύσιν τῆς νοήσεως ὡς καὶ τὰς παραστάσεις της διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος. Ἄλλ' ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος ὁμιλεῖ μόνον περὶ μιᾶς πραγματικῆς σειρᾶς, καὶ ὄχι περὶ διττῆς σειρᾶς. Ἡ σειρά εἶναι καὶ μένει κατὰ ταύτην τὴν ἐξήγησιν ἀπλή, καὶ δὲν ἐξηγεῖται ὅ,τι ὄφειλε νὰ ἐξηγηθῇ. Ἡ μετάβασις ἐκ τοῦ εἶναι εἰς τὸ παριστάνειν δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ, ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτης τῆς σειρᾶς ὑπάρχει μόνον ὁ λόγος τοῦ εἶναι· καὶ ὄχι ὁ λόγος τοῦ παριστάνειν τὸ ὁποῖον εἶναι ἄλλως ἀντίθετον εἰς τὸ εἶναι. Ὁ μηχανισμὸς δὲν δύναται νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς παραστάσεις, καὶ πᾶσα ἐπενέργεια τῶν πραγμάτων εἶναι μηχανική. Οὔτε ὑπερνικᾶται ἡ δυσκολία ἐὰν δεχθῶμεν τὴν ψυχὴν ὡς πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ. Θὰ ἦτο τότε τὸ ἐπενεργοῦν πρᾶγμα τοιοῦτον ὥστε αἱ ἐπενέργειαι του θὰ ἐγίνοντο παραστάσεις, ὅπως ὁ θεὸς εἰς τὸ σύστημα τοῦ Berkeley (σύστημα δογματι-

κόν και κατ' οὐδένα τρόπον ιδανιστικόν⁽¹⁾. Δι' αὐτοῦ τίποτε δὲν ἐβελτιώθη· ἡμεῖς νοοῦμεν μόνον μηχανικὴν ἐπενέργειαν, καὶ εἶναι γενικῶς ἀδύνατον εἰς ἡμᾶς νὰ νοήσωμεν ἄλλην ἐπενέργειαν. Ἐκείνη ἢ προϋπόθεσις λοιπὸν ἔχει μόνον λόγια, ἀλλ' οὐδὲν νόημα ὑπάρχει εἰς αὐτήν. Ἐπομένως ἡ δογματικὴ ἐξήγησις τῆς ἐμπειρίας εἶναι κενὴ λέξις.

Κατὰ ταῦτα ὁ δογματισμὸς θεωρούμενος καὶ ἀπὸ θεωρητικῆς πλευρᾶς, δὲν εἶναι φιλοσοφία, ἀλλ' ἀνίσχυρος ἰσχυρισμὸς καὶ βεβαίωσις. Μόνη δυνατὴ φιλοσοφία ὑπολείπεται ὁ ιδανισμὸς.

Ὁ ιδανισμὸς ἐξηγεῖ τοὺς προσδιορισμοὺς τῆς συνειδήσεως ἐκ τοῦ ἐνεργεῖν (Handeln) τῆς νοήσεως. Ἡ νόησις εἶναι κατὰ τὸν ιδανισμὸν μόνον ἐνεργὸς καὶ ἀπόλυτος, ὄχι πάσχουσα· δὲν εἶναι πάσχουσα ἢ νόησις ἐπειδὴ κατὰ τὸ αἴτημά του αὕτη εἶναι τὸ πρῶτον καὶ ὕψιστον, τοῦ ὁποῦ δὲν προηγεῖται τίποτε, ἐκ τοῦ ὁποῦ νὰ δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ πάθος τῆς.

Ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας δὲν ἀνήκει εἰς τὴν νόησιν εἶναι, δὲν ἀνήκει ὑφίστασθαι (Bestehen), ἐπειδὴ τοῦτο τὸ εἶναι τοῦτο τὸ ὑφίστασθαι εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἀμοιβαίας ἐνεργείας, καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε, οὐδὲ δύναται νὰ γίνῃ δεκτὸν τίποτε, μὲ τὸ ὁποῖον ἢ νόησις θὰ ἠδύνατο νὰ τεθῇ εἰς ἀμοιβαίαν ἐνέργειαν. Ἡ νόησις εἶναι διὰ τὸν ιδανισμὸν πράττειν καὶ τίποτε ἀπολύτως περισσότερον· δὲν πρέπει μάλιστα νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὴν ἐνεργὸν ὑποκείμενον (ein Tätiges), ἐπειδὴ διὰ τῆς τοιαύτης ἐκφράσεως ὑποδηλοῦται τι ὑφιστάμενον εἰς τὸ ὁποῖον ἀποδίδεται ἐνέργεια. Τοιοῦτόν τι νὰ δεχθῇ ὁ ιδανισμὸς δὲν ἔχει λόγον, καθ' ὅσον δὲν ὑπάρχει τοῦτο εἰς τὴν ἀρχὴν του, καὶ ὀφείλει νὰ παραγάγῃ μόνον πᾶν τὸ ὑπολειπόμενον. Πρέπει δὲ ἐκ τοῦ ἐνεργεῖν ταύτης τῆς νοήσεως τὸ ὁποῖον ὡς τοιαῦτον εἶναι ἀκαθόριστον νὰ παραχθοῦν.

1). Ἐν 36 τμήματι τῶν ἀρχῶν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ὁ Berkeley ἐξηγεῖ τὰς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεις ὡς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ παραγομένας κατὰ ὀρισμένους κανόνας. Ὅτι ὁ Fichte τοιαύτην τινὰ ἐκδοχὴν χαρακτηρίζει ὡς δογματισμὸν, δεικνύει ὅτι ὁ Fichte τὸν Θεὸν τοῦ Berkeley νοεῖ ὡς ὑπερβατὴν δύναμιν, θεωρίαν τὴν ὁποίαν ὁ Fichte βραδύτερον ἀπέρριψεν ὡς μὴ γερμανικὴν, Ἰουδαϊκὴν, τοῦ ἀπ. Πούλου ἰδέαν.

παραστάσεις αἱ ὁποῖοι εἶναι ὠρισμένοι· περὶ κόσμου, κόσμου ὑπάρχοντος ἄνευ τῆς ἡμετέρας συνεργίας, ὑλικοῦ, ἐν χώρῳ εὐρισκομένου καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς, αἱ ὁποῖαι ὡς γνωστὸν ἐμφανίζονται εἰς τὴν συνείδησιν. Ἄλλ' ἕκ τινος ἀκαθορίστου δὲν δύναται νὰ παραχθῆ ὠρισμένον, διὰ τοῦτο ἐκεῖνο τὸ ἐνεργεῖν τῆς νοήσεως τὸ τεθὲν ὡς βᾶσις θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὠρισμένον ἐνεργεῖν καὶ μάλιστα ἡ νόησις, ἐπειδὴ εἶναι ὁ ὕψιστος ἐξηγητικὸς λόγος, νὰ εἶναι ἐνεργεῖν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἰδίας καὶ τῆς οὐσίας τῆς καὶ ὄχι ὑπὸ τινος ἐκτὸς αὐτῆς. Κατὰ ταῦτα ἡ προϋπόθεσις τοῦ ἰδανισμοῦ θὰ εἶναι ἡ ἐξῆς: ἡ νόησις ἐνεργεῖ, ἀλλὰ ἔνεκα τῆς ἰδίας τῆς οὐσίας δύναται νὰ ἐνεργῆ κατὰ ἓνα ὠρισμένον τρόπον. Ἐὰν νοήσωμεν τοῦτον τὸν ἀναγκαῖον τρόπον τοῦ ἐνεργεῖν κεχωρισμένον ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἐνεργεῖν, δυνάμεθα νὰ τὸν ὀνομάσωμεν λίαν προσφυῶς τοὺς νόμους τοῦ ἐνεργεῖν· ὑπάρχουν, λοιπόν, ἀναγκαῖοι νόμοι τῆς νοήσεως. Δι' αὐτοῦ γίνεται ἐπίσης καταληπτὸν καὶ τὸ συναίσθημα τῆς ἀναγκαιότητος τὸ ὁποῖον συνοδεύει τὰς ὠρισμένας παραστάσεις: ἡ νόησις δὲν αἰσθάνεται τότε ἐντύπωσιν τινα ἔξωθεν, ἀλλ' αἰσθάνεται εἰς τοῦτο τὸ ἐνεργεῖν τὰ ὄρια τῆς ἰδίας τῆς οὐσίας. Ἡ προϋπόθεσις αὕτη χαρακτηρίζει τὸν ἰδανισμόν ὡς κριτικὸν ἢ καὶ ὑπερβατικόν,

Ἄλλ' αὐτὸς ὁ κριτικὸς ἰδανισμὸς δὲν εἶναι πλήρης, ὅταν, ὅπως μὲ τὸν Kant, ἐννοεῖ ταύτας τὰς ἀναγκαῖας ἐνεργείας τῆς νοήσεως, τούτους τοὺς νόμους αὐτῆς, ὡς κατηγορίας, διὰ μέσου τῶν ὁποίων ὀρίζονται καὶ καὶ τακτοποιοῦνται τὰ ἀντικείμενα, καὶ αἱ ὁποῖαι δὲν παράγονται ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας τῆς νοήσεως. Ἐνῶ ὁ τελείως ὑπερβατικὸς ἰδανισμὸς παράγει τοῦτο τὸ σύστημα τῶν ἀναγκαίων τρόπων τοῦ ἐνεργεῖν καὶ συγρόνως μὲ αὐτὸ τὰς ἀντικειμενικὰς παραστάσεις τοῦ ὑλικοῦ κόσμου παράγει πραγματικῶς ἐκ θεμελιωδῶν νόμων τῆς νοήσεως.

Ὁ ἰδανισμὸς οὗτος ἀκολουθεῖ τὴν ἐξῆς μέθοδον: Προκαλεῖ τὸν ἀκροατὴν ἢ τὸν ἀναγνώστην νὰ σκεφθῆ ἐλευθέρως ὠρισμένην ἔννοιαν· θὰ εἶναι δὲ οὗτος ἡναγκασμένος νὰ προβαίῃ κατὰ ὠρισμένον τρόπον. Ἀνάγκη νὰ γίνῃ διάκρισις δύο τινῶν: ἡ ἀπαιτουμένη πρᾶξις τῆς νοήσεως, ἡ ὁποία ἐκτελεῖται δι' ἐλευθερίας (καὶ ὅστις δὲν τὴν ἐκτελεῖ οὕτω, δὲν βλέπει τίποτε ἐξ ἐκείνου τὸ ὁποῖον δεικνύει ἡ W. L.) καὶ ὁ ἀναγ-

καῖος τρόπος καθ' ὃν πρέπει νὰ ἐκτελέσῃ· οὗτος ὁ τρόπος εἶναι τεθεμελιωμένος εἰς τὴν φύσιν τῆς νοήσεως καὶ δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς βουλήσεως· εἶναι τι ἀναγκαῖον, τὸ ὁποῖον ὅμως παρουσιάζεται εἰς ἐλευθέραν ἐνέργειαν καὶ μὲ ἐλευθέραν ἐνέργειαν· τί τὸ εὐρημένον, τοῦ ὁποῖου τὸ εὐρίσκειν ὅμως εἶναι ἐξηρητημένον ἐκ τῆς ἐλευθερίας.

Οὕτω εἷς τινὰ τέλειον ἰδανισμόν δὲν δύναται νὰ γίνῃ διάκρισις *a priori* καὶ *a posteriori*.

Καὶ ὁ Fichte καταλήγει: τὸν ἤδη περιγραφέντα τελείως κριτικὸν ἰδανισμόν θέλει νὰ παρουσιάσῃ ἡ W. L. Τὸ μέχρι τοῦδε λεχθέν περιέχει τὴν ἔννοιαν ταύτης καὶ περὶ ταύτης δὲν δύναμαι νὰ ἀκούσω ἀντιρρήσεις· διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐγὼ θέλω νὰ κάμω, οὐδεὶς δύναται νὰ γνωρίζῃ καλύτερον ἐμοῦ. Ἄποδείξεις τοῦ ἀδυνάτου πράγματός τινος τὸ ὁποῖον πραγματοποιοῦται, καὶ ἐν μέρει ἔχει πραγματοποιηθῆ, εἶναι μόνον γελοῖαι.

Πρέπει μόνον νὰ εἴμεθα προσεκτικοὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ νὰ ἐξετάζωμεν, ἐὰν αὕτη ἐκπληροῖ, ὅ,τι αὕτη ὑπόσχεται.

Ἡ δευτέρα εἰσαγωγή ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ ὀλίγον μετὰ τὴν πρώτην, ἀπευθύνεται πρὸς ἀναγνώστας οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἤδη φιλοσοφικὸν τι σύστημα. Οἱ τοιοῦτοι φιλόσοφοι ὀρμῶνται ἐκ τινος ἐννοίας, διὰ τὴν ὁποῖαν δὲν φροντίζουν νὰ ἀναζητήσουν πόθεν προέρχεται, καὶ διὰ παραγωγῆς ἀναλύσεως, συνδιασμοῦ σχηματίζουν τὴν φιλοσοφίαν των, ἡ ὁποία δι' αὐτὸ ἔγκειται εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν σκέψιν. Τὸ πρᾶγμα εἶναι παντελῶς διάφορον διὰ τὴν W. L.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον αὕτη κάμνει ἀντικείμενον τῆς σκέψεώς της δὲν εἶναι νεκρὰ ἔννοια ἀλλ' εἶναι τι ζῶν καὶ ἐνεργὸν τὸ ὁποῖον παράγει ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ δι' ἑαυτοῦ τὰς γνώσεις, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον μόνον ὁ φιλόσοφος βλέπει. Δι' αὐτὸ εἰς τὴν W. L. εἶναι δύο διάφοροι σειραὶ πνευματικῶν ἐνεργειῶν: ἡ σειρά τοῦ ἐγὼ τὴν ὁποῖαν παρατηρεῖ ὁ φιλόσοφος, καὶ ἡ σειρά τῶν παρατηρήσεων τοῦ φιλοσόφου. Αἰτία τῆς μὴ κατανοήσεως τῆς W. L. εἶναι ἡ σύγχυσις τῶν δύο τούτων σειρῶν, σύγχυσις ἡ ὁποία γίνεται ἀκριβῶς, ἐπειδὴ εἰς τὰ ἄλλα συστήματα ἔχομεν μίαν μόνην σειρὰν τοῦ νοεῖν: τὴν σειρὰν τῶν σκέψεων τοῦ φιλοσόφου, ἐπειδὴ δὲν εἶναι εἰσηγμένη εἰς ταῦτα ὡς νοῦσα καὶ ἡ ὕλη τοῦ συστήματος.